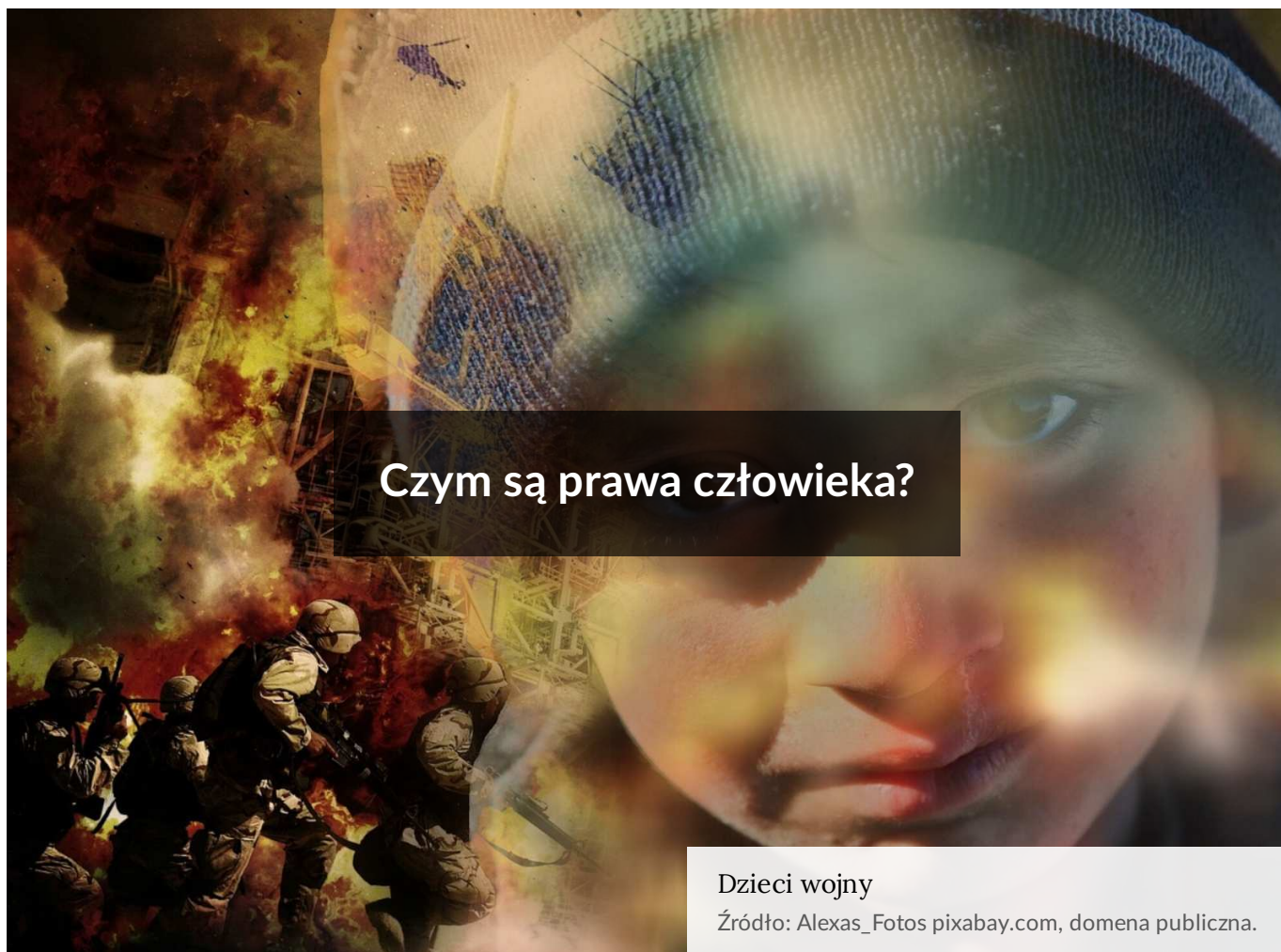

Czym są prawa człowieka?

Bibliografia:

- Źródło: Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526, *Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, 20 listopada 1989 roku*, s. 1–6.
- Źródło: ibr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*.
- Źródło: Dz.U.1997.78.483, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997r.*
-
- Źródło: Mikołaj Paweł Pawlak, *Rzecznik Praw Dziecka*, dostępny w internecie: <http://www.psp1.radom.pl/n/list-rzecznika-praw-dziecka-do-uczniow.html> [dostęp 28.08.2022].
- Źródło: *Encyclopedia of Public International Law*, t. 8, Amsterdam - Nowy York - Oxford 1985, s. 268.

Czym są prawa człowieka?

Dzieci wojny

Źródło: Alexas_Fotos pixabay.com, domena publiczna.

” Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, 20 listopada 1989 roku

Artykuł 8.

1. Państwa-Strony podejmują działania mające na celu poszanowanie prawa dziecka do zachowania jego tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych, zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezprawnych ingerencji. (...)

Artykuł 12.

1. Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałość dziecka. (...)

Artykuł 13.

1. Dziecko będzie miało prawo do swobodnej wypowiedzi; prawo to ma zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu według wyboru dziecka. (...)

Artykuł 14.

1. Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania.

Artykuł 15.

1. Państwa-Strony uznają prawa dziecka do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń.

Artykuł 16.

1. Żadne dziecko nie będzie podlegało arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub

domowego czy w korespondencję ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację.

Źródło: Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526, *Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, 20 listopada 1989 roku*, s. 1–6.

Polecenie 1

Po przeczytaniu zamieszczonego tekstu wyjaśnij, które osobiste prawa dziecka są chronione w świetle Konwencji.

Polecenie 2

Rozważ, czy prawa zagwarantowane w wymienionym dokumencie mogłyby zostać naruszone przez osoby pełniące funkcje publiczne. Podaj, kto w takiej sytuacji może udzielić pomocy.

” Mikołaj Paweł Pawlak, Rzecznik Praw Dziecka

Rzecznik Praw Dziecka

Nie zapominajcie, że nie jesteście sami ze swoimi problemami, nie tylko szkolnymi. Linia Dziecięcego Telefonu (800 12 12 12) Zaufania Rzecznika Praw Dziecka jest dla Was.

Źródło: Mikołaj Paweł Pawlak, *Rzecznik Praw Dziecka*, dostępny w internecie: <http://www.psp1.radom.pl/n/list-rzecznika-praw-dziecka-do-uczniow.html> [dostęp 28.08.2022].

Polecenie 3

Przedstaw, jakie są według Ciebie mocne i słabe strony telefonu zaufania.

Czym są prawa człowieka?

Dzieci wojny

Źródło: Alexas_Fotos pixabay.com, domena publiczna.

Co potrafię?

- zdefiniować pojęcie państwa i określić, jakie pełni ono funkcje;
- scharakteryzować rodzaje reżimów;
- wyjaśniać, czym jest demokracja i wymienić jej charakterystyczne elementy.

Nauczysz się

- definiować pojęcie praw człowieka i wyjaśniać ich genezę;
- wymieniać i charakteryzować generacje praw człowieka;
- klasyfikować i opisać międzynarodowe systemy ochrony praw człowieka.

Pojęcie praw człowieka

Prawa człowieka są naszą wspólną sprawą

Źródło: domena publiczna.

Nie ma jednej ogólnie przyjętej definicji praw człowieka. Możemy uznać, że „**prawa człowieka to powszechne normy moralne o charakterze podstawowym, przynależne każdej jednostce w jej kontaktach z państwem**”. Pojęcie praw człowieka opiera się na trzech tezach: **po pierwsze**, każda władza jest ograniczona; **po drugie**, każda jednostka posiada sferę autonomii, do której nie ma dostępu żadna władza; **po trzecie**, każda jednostka może się domagać od państwa ochrony jej praw”.

Źródło: W. Osiatyński, *Wprowadzenie do*

pojęcia praw człowieka, [w:] *Szkoła praw człowieka. Teksty wykładów*, z. 1, Warszawa 1998, s. 16.

Wyraźnie widać, że w tej definicji położono nacisk na uznanie praw człowieka jako kategorii praw moralnych, nie zaś pozytywnych (stanowionych przez państwo). Jest to niezwykle istotne, oznacza bowiem, że państwo (władza) nie nadaje nam praw człowieka, a co najwyżej w różnych dokumentach je potwierdza. Mamy prawa, ponieważ jesteśmy ludźmi i wynikają one z naszego człowieczeństwa. Prawa człowieka definiuje się też jako „wolności, środki ochrony oraz świadczenia, których respektowania właśnie jako praw, zgodnie ze współcześnie akceptowanymi wolnościami, wszyscy ludzie powinni móc się domagać od społeczeństwa, w którym żyją”.

Źródło: *Encyclopedia of Public International Law*, t. 8, Amsterdam - Nowy York - Oxford 1985, s. 268.

Ważne!

Źródłem praw człowieka jest **godność** ludzka. Uznaje się ją za wartość przyrodzoną i niezbywalną, przypisaną do każdej jednostki ludzkiej. Zasada poszanowania godności ludzkiej potwierdzona została w wielu dokumentach,

m.in. w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* z 1948 r. oraz w Konstytucji RP z 1997 r.

” Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

Art. 1.

Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem oraz powinni postępować w stosunku do siebie wzajemnie w duchu braterstwa..

Źródło: ibr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*.

” Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997r.

Art. 30.

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Źródło: Dz.U.1997.78.483, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997r.*

Ćwiczenie 1

Wymień cechy, które charakteryzują godność człowieka zapisaną w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

Cechy praw człowieka

Ważne!

Prawa człowieka mają charakter: powszechny, przyrodzony, niezbywalny, naturalny i niepodzielny.

Charakter praw i wolności	Znaczenie
--	------------------

Powszechny	Przysługują każdemu człowiekowi niezależnie od rasy, płci, przynależności do danej grupy społecznej, statusu majątkowego.
Przyrodzony	Przysługują każdemu od chwili urodzenia, nie wynikają z woli państwa, a wywodzone są z istoty człowieczeństwa. Państwo ich nie nadaje, a jedynie potwierdza.
Niezbywalny	Przypisane są do każdej jednostki ludzkiej i nie można się ich zrzec.
Niepodzielny	Wszystkie kategorie i generacje praw stanowią integralną i współzależną całość.
Naturalny	Wynikają z samej istoty człowieczeństwa – mamy je, ponieważ jesteśmy ludźmi.

Katalog podstawowych praw i wolności przysługuje każdemu, bez względu na płeć, rasę, religię czy miejsce zamieszkania. Musimy jednak pamiętać, że prawa człowieka to nie tylko prawa materialne, takie jak: prawo do życia, do nauki, wolność słowa, sumienia, wyznania, ale również prawa proceduralne, pozwalające jednostce domagać się realizacji praw i przestrzegania wolności. Bez praw proceduralnych umożliwiających nam realizację praw materialnych prawa zapisane w różnych dokumentach są iluzoryczne.

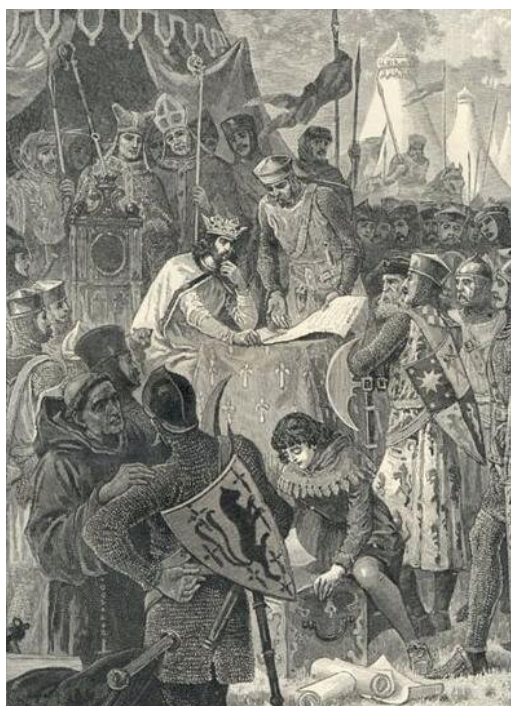
Prawa człowieka	
Materialne – m.in.: prawo do życia, prawo do nauki, wolność słowa, wolność sumienia, wolność wyznania.	Proceduralne – procedury i mechanizmy, które pozwalają nam domagać się realizacji naszych praw i wolności.

Prawa człowieka regulują stosunki między jednostką a państwem, wytyczając jednocześnie granice władzy w demokratycznym społeczeństwie (**płaszczyzna wertykalna**). Coraz powszechniejszy jest pogląd, że prawa człowieka odnoszą się również do stosunków jednostka–jednostka (**płaszczyzna horyzontalna**). Przykładem mogą tu być relacje dziecko–rodzice.

Prawa i wolności chronią najważniejsze wartości, do których zaliczyć możemy: wolność, równość i godność.

Geneza praw człowieka

Wielka Karta Swobód [*Magna Charta Libertatum*], angielska ustawa, ustanowiona pod naciskiem baronów w 1215 r. przez króla Jana bez Ziemi, gwarantująca ochronę przed nadużyciami władzy królewskiej. Część przepisów *Wielkiej Karty Swobód* miało zapobiegać nadużyciom finansowym ze strony władcy, a pozostałe gwarantowały, że żaden wolny człowiek nie może zostać aresztowany, więziony lub skazany bez wyroku wydanego przez sąd równych sobie i w oparciu o prawo danego hrabstwa.

Król Jan podpisuje Wielką Kartę Swobód

Źródło: *Magna Charta Libertatum*, dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Deklaracja praw człowieka i obywatela

Deklaracja praw człowieka i obywatela

Źródło: Carnavalet muzeum, domena publiczna.

Deklaracja praw człowieka i obywatela z 1789 r. zakończyła we Francji pełne nadużyć czasy monarchii absolutnej i stanowiła wielkie osiągnięcie w dziedzinie praw człowieka.

Nie była jednak doskonała i nie obejmowała prawami człowieka kobiet. Dlatego w 1791 r. francuska prekursorka feminizmu, Olimpia de Gouges [czyt.: olimpia guże], opublikowała *Deklarację praw kobiety i obywatelki*.

Rozwój praw człowieka możemy podzielić na trzy etapy:

1. Od starożytności do XVIII wieku – w tym okresie prawa rozpatrywano w kontekście przynależności grupowej. Prawa i wolności przysługiwały tylko jednostkom przynależącym do grup uprzywilejowanych i nadawała je bądź odbierała władza.
2. Od XVIII wieku do 1945 r. – uzasadnieniem dla praw i wolności stał się sam fakt bycia człowiekiem. W tym okresie rozwinęła się koncepcja praw indywidualnych, rozpoczęła się też kodyfikacja praw człowieka i rozwój instytucji stojących na ich straży.
3. Od 1945 r. – prawa człowieka stały się powszechne i objęły cały glob. Rozpoczął się proces kodyfikacji prawa międzynarodowego w dziedzinie praw człowieka.

W konsekwencji pojawiły się międzynarodowe systemy ochrony praw człowieka i liczne międzynarodowe mechanizmy ich ochrony.

Olimpia de Gouges

Źródło: Aleksander Kucharski, domena publiczna.

Generacje praw człowieka

Katalog przysługujących nam obecnie praw i wolności możemy podzielić na trzy generacje (rodziny). Powstały one w wyniku ewolucji koncepcji ochrony praw człowieka.

Pierwsza generacja praw człowieka obejmuje **prawa osobiste i polityczne**, zwane też prawami wolnościowymi. Zostały zapisane w licznych dokumentach prawa wewnętrznego i międzynarodowego. Ochrona praw pierwszej generacji ma najdłuższą tradycję, rozpoczęła się bowiem już w oświeceniu.

Druga generacja to prawa gospodarcze, społeczne i kulturowe. Pierwsze regulacje w zakresie ochrony tej generacji praw pojawiły się w ustawodawstwie socjalnym

państw Europy Zachodniej pod koniec XIX wieku. Generacja ta wykształciła się później niż prawa wolnościowe i odnosi się do sfery materialnej oraz poziomu udziału w wykorzystywaniu dóbr materialnych przez poszczególnych członków wspólnoty. Podział na prawa gospodarcze (zwane też ekonomicznymi), społeczne i kulturowe jest umowny. Pierwsze dają jednostce możliwość uczestnictwa w mechanizmach rynkowych oraz umożliwiają bycie podmiotem tej gry (szczególna rola przypada tu prawu własności). Prawa socjalne mają na celu przede wszystkim ochronę jednostek niezdolnych do samodzielnego funkcjonowania przed wykluczeniem społecznym; kulturowe natomiast pozwalają uczestniczyć w wykorzystywaniu dóbr kultury i wpływają na rozwój duchowy i intelektualny jednostek. Realizacja praw drugiej generacji wiąże się zazwyczaj z zapewnianiem przez państwo różnego rodzaju świadczeń. Prawa drugiej generacji, podobnie jak pierwszej, zapisane są w aktach prawa wewnętrznego i międzynarodowego. W porównaniu do praw wolnościowych są jednak słabiej chronione, ich realizacja bowiem uzależniona jest od stopnia rozwoju gospodarczego i modelu preferowanej przez państwo polityki społecznej.

Trzecią generację stanowią tzw. **prawa kolektywne** (zwane także solidarnościowymi). W przeciwieństwie do praw pierwszej i drugiej generacji prawa kolektywne potwierdzane są raczej w niewiążących deklaracjach. Różnią się także od poprzednich generacji solidarnościowym wymiarem (dwie pierwsze generacje opierają się na koncepcji praw indywidualnych, przypisanych do jednostek, a nie grup). Z tego powodu część badaczy jest przeciwna zaliczaniu praw kolektywnych do kategorii praw człowieka. Inni badacze podkreślają, że prawa solidarnościowe powinny być rozumiane jako prawa przysługujące ludziom w ich stosunkach ze wspólnotą międzynarodową. Największymi zwolennikami praw kolektywnych są na forum ONZ państwa rozwijające się.

Przykładowe dokumenty potwierdzające prawa i wolności danej generacji:

- *Deklaracja niepodległości Stanów Zjednoczonych* (1776);
- francuska *Deklaracja praw człowieka i obywatela* (1789);
- Konstytucja 3 maja (1791);
- *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* (1948);
- *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (1950);

- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (1966);
- *Amerykańska Konwencja Praw Człowieka* (1969);
- *Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów* (1981).

Prawa i wolności osobiste:

- zakaz dyskryminacji;
- prawo do życia;
- prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego;
- zakaz niewolnictwa i poddaństwa;
- zakaz tortur;
- prawo do sądu;
- zakaz arbitralnego zatrzymania, aresztowania lub wygnania;
- ochrona życia prywatnego i rodzinnego;
- wolność poruszania się;
- prawo do azylu;
- prawo do obywatelstwa;
- prawo do zawierania związku małżeńskiego i zakładania rodziny;
- prawo własności;
- prawo do wolności poglądów i wypowiedzi.

Prawa polityczne:

- bierne i czynne prawo wyborcze;
- wolność stowarzyszania się i zgromadzeń;
- prawo zrzeszania się;
- prawo dostępu do urzędów publicznych;
- prawo do udziału w życiu publicznym.

Druga generacja praw człowieka:

Charakter praw i wolności - prawa gospodarcze, społeczne i kulturowe

Przykładowe dokumenty potwierdzające prawa i wolności danej generacji:

- *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* (1948);
- *Europejska Karta Socjalna* (1961);
- Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (1966);
- konwencje przyjęte przez Międzynarodową Organizację Pracy.

Przykładowe prawa

Prawa ekonomiczne:

- prawo do pracy;
- prawo do wynagrodzenia;
- prawo do słusznych warunków pracy;
- prawo do tworzenia związków zawodowych.

Prawa społeczne:

- prawo do świadczeń socjalnych i ubezpieczeń;
- prawo do ubezpieczeń zdrowotnych;
- prawo do wypoczynku;
- prawo do ochrony zdrowia;
- prawo do zabezpieczenia społecznego.

Prawa kulturalne:

- prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym;
- prawo do nauki;
- prawo do swobodnych badań;

- prawo do korzystania z osiągnięć rozwoju cywilizacyjnego;
- prawo do wolności sztuki.

Trzecia generacja praw człowieka:

Charakter praw i wolności - prawa kolektywne

Przykładowe dokumenty potwierdzające prawa i wolności danej generacji:

- *Deklaracja o przygotowaniu społeczeństw do życia w pokoju* (1978);
- *Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów* (1981);
- *Deklaracja o prawie ludów do pokoju* (1984);
- *Deklaracja o prawie do rozwoju* (1986).

Przykładowe prawa:

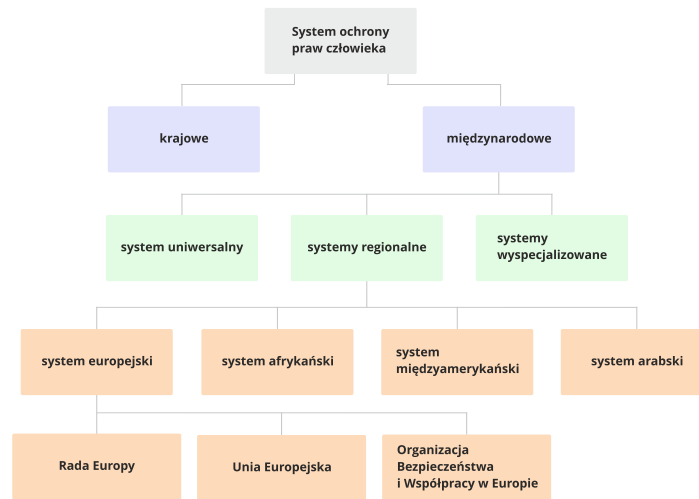
- prawo narodów do samostanowienia;
- prawo do wszechstronnego rozwoju;
- prawo do korzystania z dóbr dziedzictwa kulturowego;
- prawo do pokoju;
- prawo do życia w czystym środowisku naturalnym;
- prawo do pomocy humanitarnej.

Systemy ochrony praw człowieka

System ochrony praw człowieka można zdefiniować w dwojakim znaczeniu:

prawnym i instytucjonalnym. W sensie prawnym jest to zespół norm prawa regulujących kwestie związane z ochroną praw człowieka; w znaczeniu instytucjonalnym - zespół organów odpowiedzialnych za realizację i kontrolę przyjętych norm. **Systemy ochrony praw człowieka możemy podzielić na krajowe**

i międzynarodowe. Do międzynarodowych zaliczamy systemy: uniwersalny, regionalne i wyspecjalizowane.

Europejski system ochrony praw człowieka

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Największe znaczenie dla ochrony praw człowieka mają systemy krajowe. Państwo w pierwszej kolejności jest odpowiedzialne za realizację podstawowych praw i wolności. Tworzy normy prawne, które potwierdzają katalog praw człowieka, posiada środki przymusu do egzekwowania tych praw oraz powołuje instytucje stojące na ich straży. Przykładami instytucji o szczególnym znaczeniu dla ochrony praw człowieka są rzecznicy praw obywatelskich czy praw dziecka, sądy, inspektorzy ochrony danych osobowych.

Międzynarodowe systemy ochrony praw człowieka powstały po II wojnie światowej. W ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych ukształtowany został system uniwersalny. Obejmuje on niemal wszystkie współcześnie istniejące państwa. Obok systemu uniwersalnego funkcjonują systemy regionalne oraz wyspecjalizowane. Regionalne systemy ochrony praw człowieka mają charakter uzupełniający w stosunku do systemu uniwersalnego. Tym samym dokumenty (**konwencje, deklaracje**) przyjmowane w ich ramach stanowią niejako rozwinięcie, a niekiedy powielenie, norm przyjmowanych na forum ONZ. W praktyce jednak uregulowania regionalne posiadają

często wyższy standard ochrony i lepsze mechanizmy kontrolne. Najbardziej rozwinięty wśród regionalnych systemów jest system europejski. Składają się na niego aż trzy organizacje: **Rada Europy, Unia Europejska i Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie**. W tym systemie przyjęto też najlepsze mechanizmy kontrolne. Szczególne znaczenie wśród nich ma działalność **Europejskiego Trybunału Praw Człowieka**.

Systemy wyspecjalizowane działają w celu ochrony określonych kategorii praw lub grup. Należą do nich przykładowo: **Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy** – wyspecjalizowany w prawie humanitarnym, Międzynarodowa Organizacja Pracy – zajmująca się prawem pracy czy Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom – **UNICEF** – działający na rzecz praw dzieci.

Podsumowanie

Na przestrzeni wieków prawa człowieka ewoluowały, w efekcie czego powstały trzy generacje praw człowieka. Po 1945 r. wykształciły się także międzynarodowe systemy ochrony praw człowieka. Dziś uznajemy, że **prawa człowieka mają charakter uniwersalny, przysługują każdej jednostce i służą ochronie ludzkiej godności**.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, czym różnią się prawa pierwszej i drugiej od praw trzeciej generacji. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 3

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Literatura uzupełniająca

Freeman M., *Prawa człowieka*, Warszawa 2007.

Gronowska B., i in., *Historia i filozofia praw człowieka*, A. Florczak, B. Bolechów (red.), Toruń 2006.

Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011.

Prawa człowieka. Geneza, koncepcje, ochrona, B. Banaszak (red.), Wrocław 1993.

Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy, L. Koba, W. Waławczyk (red.), Warszawa 2009.

Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji, Toruń 2005.